

GÁRDÁK, DÍSZBANDÉRIUMOK BUDAVÁRBAN

Koronás fők, uralkodói családok, magas közjogi méltóságok, államiságot kifejező szakrális tárgyak környezetében Európában már a késő középkorban feltűntek díszes küllemű, speciális rendeltetésű fegyveres csapatok. Kortársi francia, angol, német elnevezésük: *gens d'armes*, *men at arms*, *Trabanten*, magyar kortársaik *darabont*oknak, újabb kori utódaitak pedig testőröknek, *testőrgárdistáknak* nevezték. Intézményszerű szervezeteik, a *gárdák* véglegesen a XVII–XVIII. században szilárdultak meg. A gárdák szerepe többfunkciós. Legfontosabb feladatuk a „test őrzése”, a vigyázott személy biztonságának szavatolása. Díszes külsejükkel az adott miliőben ugyanakkor a legtermészetesebb módon szolgálták az udvari (állami) reprezentációt is. Egy 1905-ös kiadvány (*Szervi határozvány*), amely I. Ferenc József testőrségei számára foglalta össze az alap tudnivalókat, így ír erről: „...a testőrség rendeltetése első sorban abban áll, hogy Ő Felségeik legmagasabb személyeinek és a legfelsőbb uralkodóház tagjainak biztonsága felett őrködjének, hogy ünnepélyes alkalmakkor ezen legmagasabb személyek környezetét és kíséretét képezzék, valamint a legmagasabb udvar fényét emeljék”.¹

Budán, a várpalotában, a „magyar legmagasabb udvar fényét” története utóbbi évszázadaiban több díszes küllemű, helyben lakó és „vendég” testőrcsapat is emelte. Legnagyobb hírnévre közülük a bécsi székhelyű *Magyar Nemesi Testőrség* (későbbi nevén *Magyar Királyi Testőrség*) emelkedett. Bár Budán csak vendégek, de jelenlétük minden alkalommal emlékeztet a méltó esemény: koronázások, királyi, királynéi látogatások. Már helyben lakó, budai székhelyű a másik testőrcsapat, a *Magyar Darabont Testőrség*, melyet a XX. század elején (1904) hoztak létre, kifejezetten a budai várpalota őrzésére, illetve királyi (nádori) reprezentáció céljaira. Amikor 1918-ban a monarchia széthullott, a két testőrség jogalap nélkül maradt, feloszlatták őket – hivatalos megfogalmazásban: „a király a testőröket esküjük alól felmentette”.

A feloszlattott testőrségek maradékaiból hozta létre 1920-ban Horthy Miklós kormányzó a Magyar Királyi Testőrséget, amely e néven – valójában kormányzói testőrségként – az 1944. októberi nyilas puccsig működött a palotában. Noha nem „alanyi jogon”, része volt a budavári reprezentációnak a *Magyar Királyi Koronaőr* fegyveres csapata is. Budavári jelenlétüket az 1790 óta itt őrzött királyi korona legitimálta. A koronaőrök a királyi vár első állandó díszbandériuma, az 1791-es alapítástól kezdve tagjai a vár lakói, melyet csak a korona kényszerű menekítései alkalmával hagytak el. Mint a testőrség, a koronaőrök is 1944 őszéig tartózkodott a várban, ekkor a koronával együtt elhagyta a fővárost.

A XVIII. század közepétől a monarchia széthullásáig tartó hosszú korszakban a Habsburg-uralkodók környezetében a magyar gárdák mellett természetesen más testőrgárdák is tevékenykedtek. Létezésüket az általános testőri feladatokon kívül politikai szempontok is befolyásolták, a gárdákat ugyanis mintegy az uralkodói korona tartozékának tekintették, s általában a hatalmi legitimáció kifejezésére használták fel. Ilyen okból létezett az „állandó testőrségek” mellett rövid ideig egy *lombard-velencei* és egy *galíciai testőrség*. A gárdákat mindemellett társadalmi státusuk és alkalmazásuk szerint is csoportosították. Voltak tisztis, egyben nemesi (mint a *Császári Királyi Első Arciere Testőrség* és *Magyar Királyi Testőrség*) és úgynevezett „legénységi”, nemesi származáshoz nem kötött testőrségek (mint a *Császári Királyi Darabont Testőrség*, a *Magyar Királyi Darabont Testőrség*, *Császári és Királyi Testőr Lovas Század*, továbbá *Császári és Királyi Testőr Gyalog Század*). Alkalmazás szerint: lovas egységnek számított a Magyar Királyi Testőr-

ség, valamint a Császári és Királyi Testőr Lovas Század, míg a többi gyalogosnak. Ferenc József uralkodásának utolsó évtizedére alakult ki a politikai paritás elvének megfelelő „össz-testőr kontingens”, amely két-két (cs. kir. előnevű) osztrák, illetve (m. kir. előnevű) magyar és két (cs. és kir. előnevű) „közös” testőrcsapatból állt. Közöttük a legrégebbi alapítású az osztrák Császári Királyi Első Arciere Testőrség.

A Magyar Királyi (Nemesi) Testőrség

„Magyar királyi Nemes Test őrző Sereg” néven a gárda 1760 októberében alakult meg bécsi székhellyel. Korabeli latin nevük: *Praetoriana Nobilium Turma Hungarica*, német: *Ungarische Adelige Leibgarde*. Erről a pompás küllemű lovas testőrcsapatról, amely rövid intermezzóval közel másfél évszázadot élt meg, azt tartja az utókor, hogy gárdistái voltak minden idők legszebb magyar huszárai.²

A magyar testőrség létrehozása a XVIII. század közepén a hatalom politikai gesztusa volt, ami egybeesett a magyar érdekekkel is; ahogy megfogalmazódott: erősítette a magyar jelenlétet a bécsi udvarban. Magyar részről mindenekelőtt Pálffy Miklós kancellár szorgalmazta a testület megalakulását. A testőrök a mindenkori magyar király és a királyi ház tagjainak udvartartásában szolgáltak, főként reprezentáltak, jobbra természetesen Bécsben, Schönbrunnban és Laxenburgban, ha pedig a körülmények megkívánták, nagyobb gyakorisággal Pozsonyban, s kevésbé gyakran Budán. Diszőrséget álltak a palotában, lovas kíséretet adtak az uralkodóhoz tagjainak, futár-, néha diplomáciai küldetését teljesítettek.

Budára kíséretként királylátogatások vagy koronázási ceremóniák alkalmával érkeztek. A koronázásokon fontos – legitimációs – szerepet játszottak, Budán első ízben 1792-ben I. Ferenc, később 1867-ben I. Ferenc József, majd 1916-ban IV. Károly koronázásán. De adódtak különleges alkalmak, helyzetek is, mint a korona 1790-es hazahozatala, amikor hat testőr érkezett a korona kíséretéért Budára, vagy az 1792–95 közötti három esztendő, amikor a nádor, Sándor Lipót főherceg személye körüli szolgálatra rendelték egy 15 fős testőrcsapatot. A testőrök Pálffy Miklós őrnagy és Bacskány Bálint kapitány vezetésével már 1791 áprilisában megjelentek Budán, mint a nádor állandó kísérői. Fél év múlva, váltásra, újabb 15 ember érkezett Vég helyi kapitány vezetése alatt.

A testőrök lakhelye is a várban volt, egy Vérmezőre néző emeletes lakóházban, közel a budai várfalhoz, az Űri utcában, szemközt a ferences templommal és rendházzal. A korabeli köznyelv által *Nádori Gárdának* nevezett csapat Sándor Lipót 1795-ös halála után visszatért Bécsbe. E budai intermezzo alatt esett meg a gárda dicsőséges történetének egyik legdicsebb epizódja: Vég helyi testőr őrmestert (valóságos kapitányt) két pénzvarba került bajtársa, Ordódy Károly és Csemez Imre alhadnagy 1795. január 23-án meggyilkolta. A gyilkosokat Bécsben felakasztották.³

A Magyar Nemesi Testőrség története két hosszú korszakra oszlik. Az első a megalakulástól az 1848/49-es forradalmakig, a második a kiegyezéstől a birodalom széthullásáig tartott. A köztes két évtizedben a császári udvarnak nem volt magyar testőrsége.

1848/49 adminisztratív és politikai cezúra is volt az intézmény életében. Az aktívan szolgáló gárdisták nagy része ekkor honvédnek állt, mint ahogy honvéd ruhát öltöttek jó néhányan a korábbi testőrök közül is, Görgei Artúr és testvére Ármin, Klapka György, Török Ignác, Répássy Mihály. Amikor az uralkodó 1849 novemberében a mindössze hét főre apadt magyar testőrség működését felfüggesztette, ez egyben a hatalom politikai retorziója is volt. Mint ahogy politikai jelentősége volt annak is, hogy a gárdisták palotáját az akkor frissiben megszervezett *Csendőr Testőrség (Leibgarde Gendarmerie)* kapta meg.

A Magyar Nemesi Testőrség történetének második korszaka a kiegyezéssel, egészen pontosan I. Ferenc József 1867-es megkoronázásával kezdődött. Bár az ünnepi aktuson még nem az igazi magyar testőrök, hanem az akkor meglévő 14 huszárezred 37 kiválasztott tisztje szerepelt testőr gyanánt, a rákövetkező évben 45 fős létszámmal újjáalakult a gárda. Az új *Magyar Királyi Nemesi Testőrség* jogfolytonos intézmény lett, és az osztrák Arciere Testőrséggel azonos státust kapott. Címe szerint „magyar” és „nemesi” volt, annak ellenére, hogy már sem a magyar honosság, sem a nemesi származás nem volt előfeltétele a testületbe kerülésnek.

A testőrök száma nem volt állandó. Az alapítók 1760-ban még 120 fővel számoltak, a létszámot azonban már 1769-ben 90-re, rá egy évre 80-ra, majd 1768-ban 60-ra csökkentették. A francia és a napóleoni háborúk alatt létszámuk még tovább csökkent, olyannyira, hogy 1809-ben például mindössze 6 magyar testőr maradt az udvarban királya környezetében.

A háború után a keret létszáma 40 fővel stabilizálódott. A testőröket kezdetben a vármegyék delegálták annak fejében, hogy az intézmény finanszírozása is az ő vállukat nyomta, de már ekkor is gyakorlat volt, hogy a hadseregből helyeztek át – főleg lovas – tiszteket. Ferenc József korában már kizárólag ez utóbbi volt a kiegészítés módja.

A megszabott szolgálati idő hivatalosan öt év volt (a Ferenc József-i korban négy), ezt követően ki-ki pályát változtathatott. Sokan beléptek (visszatértek) a hadseregbe, mások, kamatoztatva a testőrségnél tanultakat, polgári pályára tértek. Volt, aki kormányhivatalnok lett, kancelláriai, kerületi táblai, tartományi tiszviselő, de került közülük harmincados és postamester is. A fényes karrier lehetőségét leginkább a katonai pálya kínálta. Sok egykori testőr emelkedett tábornoki rangba, magas katonai beosztásba, s bátorságukat bizonyítja, hogy 24 hajdani testőr érdemelte ki a Mária Terézia-rendet.

A testőrség, mint katonai alakulat a haditanács, az udvari hierarchiában pedig a Főudvarmesteri Hivatal fennhatósága alá tartozott. A gárda élén a testőrkapitány állt, katonai rangja tábornagy volt, de legalább lovassági tábornok, s kapitánysága okán egyben az ország egyik zászlósurája is. A testőrségnek másfél évszázad alatt 14 kapitánya volt:

Gróf Pálffy Lipót (1760–1762)

Gróf Esterházy Miklós (1762–1764)

Herceg Esterházy I. Miklós (1764–1787)

Gróf Károlyi Antal (1787–1791)

Herceg Esterházy Antal (1791–1794)

Nincs kinevezett kapitány (1794–1803)

Herceg Esterházy II. Miklós (1803–1833)

Báró Splényi Ignác (1833–1840)

Gróf Vécsey Ágoston (1840–1850)

Gróf Haller Ferenc (1867–1875)

Fratricsevics Ignác (1875–1887)

Gróf Pálffy András (1887–1902)

Herceg Esterházy Alajos (1902–1912)

Báró Fejérváry Géza (1912–1914)

Gróf Lónyay Albert (1914–1918)

A második ember – altábornagyi rangban – a testőr alkapitány. További beosztások: testőr főhadnagy (rangja ezredes), testőr alhadnagy (alezredes). Az egyszerű gárdistákat három rangcsoportba sorolták: I. testőr őrmesterek (katonai rangjuk őrnagy), II. testőr őrmesterek (kapitány) és al II. testőr őrmesterek lehetnek (ezek rangja legalább alhadnagy volt).

A testőrök megfelelő testi és lelki ellátásáról többen is gondoskodtak. Őket ugyancsak a testületi létszámhoz számították: a káplánt, a hadbíró, a seborvost, az altisztek között a hadírnokot, az üstdobost, a 6 trombitást, a házinspektort, a foglárt, a kapust, a lovászmestert és a kovácsot, illetve a közembereket: a 34 lovászt, a 2 főlovászt, a 2 kocsiszt és a 6 inaszt. Az 1868-ban újjászervezett testőrségnek a parancsnokok mellett már csak őrmesterei és alőrmesterei voltak. A kerethez tartozott még: a segédtsízt, a törzsőrmester, az orvos, a számtiszt, továbbá a házfelügyelő, a portás, 27 szolga, 6 háziszolga és 8 loápoló.

Testőrmek – legalábbis az udvari környezet elvárásai szerint – délceg, megnyerő küllemű, formás, 5 láb 8 hüvelyk, vagyis majd 180 cm testmagasságú ifjak állhattak. A személyi lapokból azonban kiderül, hogy a valóság kevésbé volt daliás. S ráadásul nemcsak a testmagassággal, hanem az első években az udvari etikett szabályainak betartásával is voltak gondok. A zabolátlan magyarok nehezen szoktak hozzá a szigorú életmódhoz, a rokokó Bécs számukra szokatlan normáihoz. Meg kellett tanulniuk németül és franciául, s mivel szolgálatuk kitételével igazából katonának szánták őket, kötelező volt a hadművészet tanulmányozása is. A kötelező penzumokon kívül aztán önszorgalomból, szabad akaratából ki-ki többre is képezte magát akár a tudományok, akár a művészetek vagy az irodalom területén. A XVIII. század második felében a testőrírók, Bessenyei György, Báróczi Sándor és Barcsay Ábrahám jóvoltából Bécs a magyar irodalomtörténet egyik fontos helyszíne lett.

A statisztika szerint 1760 és 1848 között összesen 1315 magyar nemes úrfi volt hosszabb-rövidebb ideig a gárda tagja. I. Ferenc József magyar lovas testőrségének közel fél évszázados fennállása alatt pedig 163 testőrt regisztráltak a névkönyvekben.⁴

A testőrök viselete

A testőrviselet a magyar nemzeti uniformisok egyik csúcsteljesítménye. Az egyenruhát a XVIII. század közepi magyar nemesi társadalom ízlése, nemzeti buzgalma formálta, és bele-beleszólt a hivatalos politika is. A testőrlőtzetek ennél fogva természetesen huszárosak, a ruhák színösszetétele pedig mintha megelőzné korát; a piros, fehér (ezüst), zöld variánsai mintegy előképét jelentik a magyar nemzeti színek majd évszázaddal későbbi törvényesülésének. Az 1868-as újbóli felállítás alkalmával a testület új egyenruhát kapott. Összhatásában – persze az akkori huszárdivathoz igazodva – ez a ruha is huszáros volt, a kor ízlésvilágához idomulva egyben historizáló is.

A testőrök évenként két rend ruhát kaptak: újévkor egy-egy mentét, dolmányt, nadrágot és sárga csizmát, Szent Jakab havának (július) első napján pedig nyári mentét és nadrágot. Kétévenként adták a kalpagot, a tarsolyt a kardszjakkal, a lódingot (tölténytáskát), a pantallért (karabélyhoz való hordszijat) és sabrakot (díszes lótakarót), háromévenként pedig övet és fehér köpenyt. Gálaruhájuk királyszínű, vagyis skarlátvörös; minden felsőruhájukat, az ujjatlan dolmányt, a rókatorkos mentét és a nadrágot is gazdagon kihányt ezüst sujtás és zsinór díszítette. A zöld leffentyűs nyerc kalpagon ezüst forgó és kócsagtoll magasodott. A zöld tafotával bélelt párducbőr, amelyet az állat két mellső lábára erősített ezüst csattal (kétféjű sas, közepén a magyar címer) fogtak össze, a testőr bal válláról lógott alá. Az ezüstös kard ezüsttel kvarrott zöld szijakon függött, bojtja arany sodrolatból készült. Zöld posztó alapú volt a tarsoly és a sabrak is, mindkettő gazdagon díszítve ezüst hímzéssel, és mindkettőn feltűnő helyen szerepelt az akkori közös címer. A lószerszám zöld színű bőr, rajta ezüst veretű rózsák és boglárók, a két kengyelszj pedig veres bagaria (durva kikészítésű bőr). A főtisztek ruhája még pompásabb, hiszen a mentét rókatorok helyett nyuszt prémezte, zsinór helyett pedig dús ezüsthímzés díszítette a mentét és a dolmányt is.

A testőr „úri szolgálaton kívül” – vagyis kimenője, szabadsága alatt –, bizonyára Budán is, gombos, „ezüst paszamántos” kamizolban (németes szabású, mellényszerű felsőruha), háromszögletű kalapban járt. Az öltözetben magyaros és németes jegyek keveredtek egymással. A sereg auditora (hadbírója), számtartója, chirugusa (sebésze), továbbá a dobos, a trombitás, a tömlőctartó és az írnök viszont teljes egészében németes küllemű ruhát hordott, színe vörös, zöld hajtókával, ezüst gombokkal és paszománnyal, az írnököké paszomány nélkül. A lovászoknak azonban huszáros ruhájuk volt: fehér tollas magyaros fekete süveg (klobuk), fehér zsinóros, fehér gombos, fekete prémes zöld mente, zöld, ujjas dolmány, fehér zsinóros „világos veres” nadrág, sárga öv és fekete csizma.⁵

I. Ferenc József 1867-es koronázásának huszártiszti különítménye, az ideiglenes testőrség „ideiglenes egyenruhában” vonult ki. A tisztek piros atillát és nadrágot viseltek. Az atillát elöl – nyaktól derékig – sűrű ezüst zsinórozás borította, három gombsorral. A kezelőket sujtással körbefogott, 26 mm széles ezüst paszomány díszítette. A nadrágra – vitézkötés gyanánt – ugyancsak paszomány került, s ezt is sujtás keretezte. Az egyéb ruhadarabok, kellekek – mint a kalpag, párducbőr, öv, tölténytáska – azonosak voltak az 1848 előttiékekkel.⁶

Az új, immár végleges egyenruhát 1869. január 25-én hagyta jóvá az uralkodó, amely kis változtatásokkal egészen 1918-ig érvényben maradt. A ruha lényegében az akkor divatos magyar tábornoki gálaegyenruha mintájára készült. Színe skarlátpiros, ezüst lánczsinórzattal, paszományozással, sujtásozással. A testőr tábornokok számára 59 mm, a tisztis rangúaknak 33 mm szélességű paszomány járt. Mentét csak a tábornok hordhatott, a tisztek – ha nagy gálában kellett kiállni, felvonulni – kacagányt vetettek a vállukra. Sárga csizma, zöld leffentyűs, arany vitézkötéses kalpag, ezüsttel kötegelt zöld zsinóröv, ezüstveretes, ezüstpaszományos zöld szijon függő tölténytáska (közepén a magyar címerrel), ezüstveretes kard, skarlátparolis fehér körgallér: íme Ferenc József korának magyar testőrviselete. Ez volt az udvari szolgálati öltözet, amelyet többnyire persze Bécsben kellett hordani, ám Budán is nem kevésszer.

Jobbról balra: 5.1.1. Testőr díszatilla, Magyar Királyi Testőrség, 1869–1918; 5.1.2. Testőrtiszti szolgálati atilla, Magyar Darabont Testőrség, 1904–1918; 5.1.3. Koronaőri díszsisak, Magyar Királyi Koronaőrség, 1871–1909; 5.1.4. Koronaőri díszföveg, Magyar Királyi Koronaőrség, 1909–1944; 5.1.5. Lovastestőr-tiszti szolgálati atilla, Magyar Királyi Testőrség, 1930–1944.

Volt „egyszerű” díszviselete is a magyar testőröknek. Akik tábournoki rangban álltak, hordhatták a magyar öltözetű tábornokok szolgálati díszruháját, a csukaszürke atillát és a lampaszos fekete pantallót, de nem csákovával, mint a katonák, hanem asztrahán kucsmával, amelyből kócsagforgó magasodott ki, bal oldalán pedig skarlátpiros leffentyű csüngött alá. A tisztí rangúak – lényegében az összes testőr – kucsmájának buzérvörös leffentyűje volt, huszáros mentéjük és atillájuk színe sötétzöld, nadrágjuk buzérvörös, csizmájuk fekete.

A testőrség trombitása közembernek számított, noha igen díszes öltözetet viselt. Kalpagjára ezüst zsinórból fonták a vitézkötést, a kócsagforgó tövét vörös strucc toll díszítette. Atillája piros, melynek mellrészét hét pár rövid zsinórdísz zárta, ujját és a gallérját zsinór szegte. Legfeltűnőbb ruhadarabja az ezüstbrokátból készült ujjatlan herolding, melyet 5 cm hosszú ezüst rojtok szegélyeztek, s melynek legfeltűnőbb dísze a brokátra hímzett jellegzetes gárdacímer. Zeneszerszáma egy 55 cm hosszú fanfártrombita, amelyet a bal vállára akasztva egy piros és zöld selyemszálakkal átszőtt ezüst zsinóron hordott.

A testőrség kiszolgálásáról külön e célra rendelt személyzet gondoskodott. Bár ez a személyzet nem a budavári, hanem a bécsi reprezentációhoz tartozott, a teljesség kedvéért ejtsünk szót egészen érdekes viseletükről. A palota-felügyelő (Hausinspektor) és az istálló-mester buzérvörös leffentyűs, ezüstzsinóros, sastollas fekete báránybőr kucsmát, huszár mintára készült fehérzsinóros világoszöld atillát és buzérvörös nad-

ragot, fekete csizmát hordott. Az istállómasternek mentéje is volt. A lóapolók a huszáros öltözethez fehér-zsinóros kucsmát kaptak, s igazi magyaros hagyományként fekete nyakkendőt, fehér rojttal. A Trautsohn palota jellegzetes alakja volt a portás, díszes botján a magyar címerrel. Szürke kucsmáját zöld tollakkal körbevett kócsagtoll uralta. Térdét is elfedő világoszöld atilláját hét pár fehér mellzsinór díszítette, derekát fehér zsinóröv fogta át. Mindebből azonban télen mi sem volt látható, hiszen szürke, földig érő bundája, amelyet fehér zsinórok díszítettek, minden más ruhadarabját eltakarta.⁷

A lovas testőrség ruházata az intézmény 1918-as feloszlatásával nem enyészett el nyomtalanul. A viselet hatása és több motívuma is megtalálható a két világháború közötti Magyar Királyi Testőrség lovas bandériumának 1930-ban bevezetett díszruházatán.

A Magyar Királyi Darabont Testőrség

„Őfelsége a császár és király katonai udvartartásához tartozó katonai osztagok” között rangban a negyedik volt a Magyar Királyi Darabont Testőrség, a Habsburg-ház legkésőbbi alapítású (1904) testőrsége. A magyar darabontok a budavári reprezentációhoz tartoztak. A csapat összlétszáma megalapításakor 63 fő volt, élén tábornoki ragot viselő testőrkapitány állt: Fejérváry Géza tábornagy (1904–1914), majd Gaudernák József lovassági tábornok (1914–1918), helyettese az „alkapitány” – katonai rangja tábornok – vagy ezredes. További tisztí beosztások: testőr főhadnagy, testőr főőrmester, 6 fő alőrmester-helyettes (köztük kettő címzetes), illetve orvos és számvivő. A testőrök száma 38, a legényeké és szolgáléké együttesen 13.⁸

A darabontok budavári feladatukat három változatban: udvari őrségi, biztonsági és díszszolgálat formában látták el. Udvari őrségben a szolgálat rendszerint déli 12 körül kezdődött, a lakosztályban felállított biztonságiaké pedig délután 2-kor. A díszőrök a palota meghatározott reprezentatív pontjain álltak lábhoz, illetve vállhoz tett alabárdal. Ha magas rangúak, így „a Legfelsőbb és fenséges személyek, külföldi fejedelmi személyiségek, bíbornokok, Ő felsége első főudvarmestere, az apostoli nuncius, a nagykövetek és azok nejei, a katonák közül a tábornagyok, a közös hadügyminiszter, a testőr kapitányok, a főhadsegédek, a vezérkar főnöke, a csapat főfelügyelők” vonultak el előttük, kötelezően tisztelegtek: lábhoz tett bárddal és fővetéssel, továbbá vállhoz tett bárddal és fővetéssel az udvari méltóságok, a magyarországi udvarnagy és a miniszterek előtt. Nemcsak a helyzetek, az egyes mozdulatok, a tartás, az „ember és kellei közötti” speciális viszony is szigorúan szabályozott. „Vállra» állásnál a testőr a testőrbárd rúdját kinyújtott kézcsuklóval és karral a jobbkez mutató és középujjával képezett villában tartva a hordkamóval fogja meg, hogy utóbbi a behajtott mutatóujj középtagjára és a testőrbárd rúdja jobb vállhoz támasztva függélyes helyzetbe jusson. A gyűrűs és a kisujj a középujjhoz illetve a rúddal zárkóznak. »Lábhoz állásnál« a testőr a bárdot úgy állítja a jobb lábhegy mellé rézsutos helyzetbe, hogy a penge jobbra kifelé áll; a jobb kéz a bárdrudat akként tartja, hogy a hüvelykujj, mely hátul és a rúd hosszant állítatik fel, tenyérnyire a váll fölé és attól kifelé jusson, míg a többi ujj a rudat elől átfogja. A jobb kar e mellett könnyedén meg van hajlítva, anélkül, hogy a könyök elállna.”⁹

A szolgálat rendjét a Főudvarmesteri Hivatal szertartási osztálya szervezte. Közvetlen utasítást adhattak a testőrségnek a magyarországi udvarnagy, továbbá a főhadsegédek és szármegyedek is. A díszszolgálat, a reprezentáció helyszíne a vár Dunára néző szárnyában az első emelet, a „Habsburg-terem”, a „Zenta-kép szobája” és főként a „Szerartási lakosztály”: a „Szerartási terem”, a két „Fehérterem”, a „Koronázási kép szobája”, aztán a „Kihallgatási szoba”, a „Sarokszalon”, a „Rózsaszoba” és a „Kék szoba”.¹⁰

A legkülönb szolgálat természetesen a legfelsőbb lakosztály őrizőie, akik I. Ferenc József nem túl gyakori budai tartózkodása alkalmával „Ő császári és apostoli királyi Felsőségének lakosztálya”, illetve „Ő felsége, Istenben megboldogult királyné egykori lakosztálya” előtt álltak. Ha sorfalszolgálatot kellett teljesíteni, annak helyszínét alkalmanként állapították meg. Ilyenkor a testőrség teljes létszámban jelen volt. A sorfalban mindegyiküknek meghatározott helye volt. A könnyebb tájékozódás kedvéért tisztázni kellett a jobb és bal fogalmat: eszerint a palotában a jobb oldal, „mely Ő csász. és apostoli kir. Felsőségének lakosztályából

való kilépésnél jobb kéz felől van”. A főrmester a bal oldali sorfal jobb szárnyán állt. Az alkapitány helye egy lépéssel a jobb oldali sorfal előtt volt, majdnem szemben a főrmesterrel. A sorfal vezénylője az alkapitány, jobb kezében vezénypálca, amely az aprólékos szabályozás kissé érthetlenné fogalmazott paragrafus szerint úgy tartandó, hogy „gombja a tenyérben, a hüvelyk-, mutató- és középujj egymáshoz zárkózva lefelé a pácza és gomb között fekszik”.

A palotában szolgálatban tilos a hangos beszéd, még vezényszavak sem hangozhattak, ezért is volt szükség a pácára, melynek koppanásai a padlón a hangos vezényszavakat helyettesítették. Az első koppantásra a testőrök vigyázállásba merevedtek, a főrmester pedig fejére tette első beállásnál hóna alatt tartott sisakját. A második ütésre a főrmester kihúzta szablyáját, a sorfalban állók pedig fővetéssel tisztelegtek az érkező személyiség előtt. A harmadik ütés már a levezetés jele volt, a főrmester a szablyát hüvelyébe rejtette, a negyedik koppantásra pedig levette sisakját, miközben a sorfal „pihenj”-re váltott. A „legfelsőbb és fenéges” személyek váratlan feltűnésekor a fővetést és a vigyázállást ugyancsak egy koppantás jelezte.

Az udvar különleges alkalmi rendezvényei (bálok, fogadások, eskütetelek, díszbeédek, újévi köszöntők, delegációk fogadása, udvari esküvők, keresztelők, koronaőrök ünnepélyes felesketése, az országgyűlés megnyitása és bezárása) a testőrök számára ünnepi szolgálatot jelentettek. Igazi reprezentatív esemény a palotában az udvari bál, helyszíne a „Nagy ünnepi terem”. Ahol a vendégek megfordulhattak, az ajtók, átjárók előtt őrök álltak párosával. Kettő a főbejárat második ajtajánál, kettő a diplomáciai testület bejáratánál, továbbá a „Zenta-kép”, illetve a „Koronázási kép” szobájába vezető ajtónál. Delegációk fogadásánál – ennek helyszíne a vár kihallgatási szobája volt – két testőr állt a Zenta-kép szobája és a Fehér terem közötti folyosón, egy pedig a Koronázási kép szobája előtt. Ugyanezt a szolgálatot írták elő a koronaőrök eskütetele alkalmával is. Az udvari ebédeket a Szertartási teremben tartották, az őrök ilyenkor a Koronázási kép szobájának ajtaja előtt álltak.

2.1.134. Az istállóépület főhomlokzata, 1912.

Nagykövetek bemutatkozási és búcsúkihallgatásánál 15 testőr kettős sorfala állt a Zenta-kép szobájában bárd nélkül, illetve hárman bárdal a Fehér terembe vezető átjárónál, három másik pedig átellenben, a Koronázási kép szobája előtt. A rangosabbak közül a főrmester és két alörmester-helyettes volt jelen. Sorfalszolgálatot kellett teljesíteni a bíbromoki bíretum ünnepélyes átnyújtása, az udvari gyászszertartások és temetések alkalmából.

A darabontok számára a legnagyobb eseményt IV. Károly 1916-os koronázása jelentette. A koronázási ceremónia és az aransarkantyús vitézek avatásának helyszíne a Mátyás-templom. A koronázási dombot a Dísz téren emelték, a koronázási lakoma pedig a szokások szerint a palotában zajlott. A darabontok a királyi díszmenettel, a királyt kísérve gyalog vonultak át a Mátyás-templomba a menetet vezető harsonások, egy díszbe öltözött honvéd huszár század és a heroldnak öltözött Szegedy Maszák Mihály udvari tanácsos után, a megtervezett koreográfia szerint negyedik egységként. Mögöttük a magyar királyi testőrök vonultak lóháton.

A darabontok egyenruhája

A darabontok palotában viselt egyenruhájának három változata volt.¹² Közülük a legdíszesebb és legrangosabb az udvari testőr szolgálati ruha (egyúttal a reprezentáció kelléke) volt. A palotában mindennapos szolgálatra a testőr szolgálati ruha volt a kötelező viselet. A testőr riadóöltözetet a katonaság menetöltözetének felelt meg, s köznapi viseletnek számított mindazok számára, akik éppen nem voltak szolgálatban. Az udvari szolgálati ruha a korszak historizáló stílusát követő divat egyik legjellegzetesebb produktuma. Tervezését a korszak híres művészei vállalták el, tanulmányrajzokat készített például Benczúr Gyula, Vágó Pál és Nemes Mihály is, születése körül politikusok és közírók bábáskodtak. Az elkészült öltözet a XVII. század magyar nemesi viseletének visszaálmódása; kidolgozásában és díszíkezésében a századforduló diszmagyaros eufóriája jelenik meg.¹³

Az elkészült díszöltözetnek két jellegzetes eleme a sisak és a zekének nevezett hasított ujjú fehér kabát. A zeke alatt a darabontok pipacspiros atillát viseltek, piros volt a nadrág is, a cipő pedig sárga. A sisak a XVI–XVII. századi törökös-perzsa jellegű huszársisakot mintázta. A fejedőt megálmódó Nemes Mihály tervező-kísérletező kedve szinte hivatalos divatdarabbá „emeltette” ezt a hajdani huszársisak formát. A testőrség mellett a *koronaőrség*, illetve az 1913-ban létrehozott *képviselőházi őrség*, 1909-től a rendőrség, majd 1924-től rövid ideig a hadsereg tisztjei is hasonló sisakot hordtak díszegyenruhájukhoz. A testőrsisak nikkelezett, tarkó- és szemernyős, harang formájú teste bordázott, a bordák aranyozottak, a sisakforgó pedig stilizált madárszárny, amelyből fehér kócsagtoll magasodott elő (a dobosok kócsagtolla vörösre volt festve). A tisztis sisak teljes felülete aranyozott.

A darabont díszöltözet zekéje fehér, bélése skarlátpiros, a díszek aransujtásból és paszományból valók. Jellegzetessége az előrészt díszítő háromszor hármás aransujtás. A sujtásból fektetett díszek tulipán formát rajzoltak ki. Hasonlóan díszes az atilla is. Szabásában a korszak huszártisztis atilláinak szabását követte, díszítése azonban teljesen egyedi: mellére keresztbe 17 pár aransujtást fektettek, az ujjvégeken pedig aransujtás futott körbe. Az atilla két szárnyát sujtások borították. Tulajdonképpen ezek voltak az atilla látható részei, ugyanis a felvett zeke ennyit engedett megmutatni az alatta lévő ruhadarabból. Az atillát úgy is lehetett viselni, hogy az ujj hasítékán átbujtatták a kart, ilyenkor az üresen maradt ruha ujj emeyedt szárnyként csüngött alá. Hasonlóan díszes volt a nadrág is. Fajtája szerint klasszikus magyarnadrág, színe pipacspiros, combján paszományból fektetett vitézkötés. A tisztis ranggal együtt az atillán és a nadrágon is sujtásoszás járt, amellyel az élek mentén és a paszományok körül díszítették a ruhadarabokat. A lábbeli, a „díszcipő” ugyancsak XVII. századi formát elevenített fel; „topán”-ként ír róla az öltözködési szabályzat. Színe sárga, 10 cm magas szárát visszahajtották! Az öltözethez egy „kékszurke”, mai fogalmaink szerint inkább fekete körköpeny is tartozott (kiterítve szabályos kör alakú volt). Gallérján skarlátvörös hajtóka volt, belül, mintegy bélésszegélyként ugyanilyen színű, 30 cm széles posztó csik futott körbe. A derekat fehér bőrv fogta át, elől aranyozott csat, rajta az uralkodó névjele. A gárda mindenkori öt tisztjének természet-

sen minden ruhadarabja díszesebb volt. A sisakon és a ruhadarabokon kívül díszesebb volt a derékövük is, olyan arany zsinórvövet viseltek, mint amelyet a tábornokok.

A darabontok testőr szolgálati ruhája színeiben és díszítésében is egyszerűbb volt: leffentyús asztrahán kucsma, skarlátvörös gallérú sötétzöld atilla, vörössel átszőtt sárga selyem zsinórzattal. A zsinórok a korszak huszáros mellzsinórzatához hasonlóan lapos körfonatokban végződtek. A kékszürke pantalló és a köpeny ugyancsak vörössel volt szegélyezve. A tábornoki rangú testőrtisztek zöld atilláját arany lánczsinór díszítette. Köpenyük sötétbarna volt.

Reprezentatív volt a testőrök fegyverzete is, melynek legjellegzetesebb darabja az alabárd: rúdja 130 cm, acélpengéje 65 cm hosszú, egyik oldalán a Magyarok Nagyasszonya és az uralkodó IFJ névjele, másik oldalán az ország közép címere és a Darabont Testőrség alapításának évszáma (1904). Az alabárd maratott pengéjének fényes felületét gazdagon aranyozták. A testőr kard, amelyet minden felvonuláson viseltek, szablya formájú volt, a kengyel helyén aranyozott láncsal, hüvelye barna, melyen az összes veret aranyozott.

1918. november 16-án a Darabont Testőrséget a Magyar Királyi Testőrség maradékával és a Koronaőr-séggel együtt katonai alakulattá szervezték át a köztársasági elnök testőrségeként. A volt gárdák tehát koronás felség híján sem maradtak „munka” nélkül, mindössze az állami protokoll ritkulásával reprezentációs szerepük vált minimálissá.

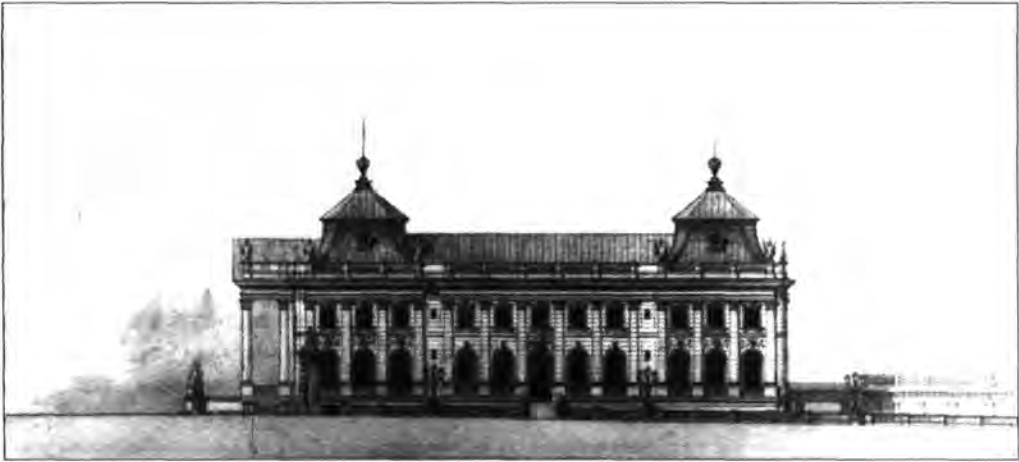
Testőrségek a két világháború között

Horthy Miklós és családja a kormányzóválasztást követően addigi szálláshelyéről, a Gellért Szállodából a várba költözött. Horthy magánlakosztályát és a kormányzói hivatal helyiségeit az épületegyüttes Tabánra tekintő szárnyépületében, a várudvar szintjétől számított első emeleten, a kabinetirodát ugyanott a földszinten, a katonai irodát pedig az Oroszlános kapuhoz keletről csatlakozó épületrész első emeletén rendezték be. Ez utóbbi mellé csatlakozott a testőrparancsnokság három szobája is. Ez volt az uralkodói külsőségekkel felruházott „udvarlak”, a politika egyik legfontosabb helyszíne a két világháború közötti Magyarországon. Az udvarlak belső rendjét és a hely rangjához kötelező reprezentációt a kormányzói testőrség, hivatalos nevén a *Magyar Királyi Testőrség* biztosította.

Egy lojalis testőrség létrehozása a 20-as évek elejének magyarországi hatalmi vákuumában nem volt kockázatmentes, egyszerű feladat. Horthy Miklóst 1920. március 1-jén választották kormányzóvá. Kormányzósága első hónapjaiban „biztonságát” mindenekelőtt egykori fővezéri törzsszázadának katonái vigyázták. Könyezetében azonban csakhamar megjelentek a hajdanvolt hivatásos testőrök is: a volt budavári darabontok, illetve annak a testőr különítménynek a tagjai, akik IV. Károly kíséretében még 1918. október végén Bécsből érkeztek Gödöllőre, s akik a hatalom szétesése, a király országból való távozása után is Magyarországon maradtak. A 256 fős keretszámú egységet egy alabárdos szakasz (40 fő), két puskás század (100-100 fő) és egy lovas szakasz (16 fő) alkotta. E katonai egységet 1920. augusztus 10-ével *Magyar Királyi Testőrség* titullussal a kormányzó hivatalos testőrségévé szervezték át. Az új felállásban az alabárdos és a lovas szakasz létszáma változatlan, a két puskás századból azonban csak egy maradt, 120 fős létszámmal. A testület a puccsok idején kiállta a lojalitás próbáját, s fennállása közel negyedszázada alatt is következetesen hűséges maradt a kormányzóhoz.¹⁴

A testőrségnek, mindenekelőtt a gyalogosoknak elsőrangú feladata a kormányzó és családja biztonságának szavatolása, illetve a várban működő kormányzósági hivatalok őrzése volt. Ez a feladat a gyalogos testőrség nagyobb hányadát kitevő „puskás testőrségre” hárult, míg a reprezentálás, a díszelgés a kisebb létszámú alabárdos csapatra. A szolgálat 24 órás volt, általában mindenkire harmadnaponként került sor. A napi őrtség létszáma a puskás őrsegnél 25, az alabárdosoknál 11 fő. Hozzájuk csatlakozott az udvarlakai őrtség. Ezt a szakasznyi erőt mintegy másfél évtizeden át Budapest helyőrség különböző katonai alakulataitól vezényelték a kormányzó szolgálatára, mindennap másiktól. Az őrszakaszt később a Budapesti Őrszázalaj katonáiból állították ki.

A mintegy órás őrsegváltási ceremónia naponta kora délután zajlott. Az új őrök 13 órakor vonultak ki,

2.1.121. Ybl Miklós: A tervezett királyi testőrlakház nyugati homlokzata, 1885.

lassú menetütemben, dobszó kíséretével. Ünnepnapokra – teljes zenekarral – kijárt a katonazene. A menet élén az udvarlakai őrség vonult. Az őrköt körülbelül 20 perc alatt váltották le, majd a leváltott őrk, hasonló külsőségek közepette elvonultak.

Az őrk posztolási helyét a szolgálati szabályzat írta elő.¹⁵ Az udvarlakai őrség a palota nehezebben megközelíthető részeiben, többek között az alsószori Ezüstkamra előtt, illetve külső helyszíneken (például a Várkert különböző pontjain) teljesített szolgálatot. A puskás őrségnek hét szolgálati helye volt: a Iustitia-szobornál, az előcsarnokban, a távirtda kapujában, a Korona lépcsőn, a várkapitányságnál, a gazdasági kapunál, az északi szárny bejáratánál. A nyolcadik helyet, az úgynevezett mozgór járőr töltötte be, aki a felállított őrk ellenőrzését végezte. Az alabárdos testőrségnek két mindennapos őrhelye volt, mindkét helyen két-két őrral. Az egyik páros a Deák csarnokban, a szárnysegédi iroda bejáratú ajtajánál állt, s mivel a kormányzó dolgozószobája a szárnysegédi irodából nyílt, ők valójában Horthy személye körül reprezentáltak. A másik pá-

2.1.123. Ybl Miklós: A tervezett királyi testőrlakház déli homlokzata, 1885.

ros a déli szárnyon, az Andrássy csarnokban, a kormányzó magánlakosztályának főbejáratát őrizte. Az alabárdosok éjszakára díszruhájukat szolgálattira cserélték.

A palota évente két alkalommal, újévkor és augusztus 20-án ünnepi fogadás helyszíne volt. Újévkor a Magyarországon akkreditált követek látogattak a várba tisztelgő kihallgatásra a kormányzóhoz. Tiszteletükre a testőrök – kiegészítve a koronaőrökkel – díszsorfalat álltak. Az őrk – megint Banghát idézve – „a lakosztály üveges nagy bejáratí ajtájától a pálmákkal díszített előcsarnokon át a vörös szőnyeges márványlépcsőn és folytatásában a széles folyosón, a Deák csarnok két oldalán álltak fel. A sort a zöld udvari díszbe öltözött puskás őrség nyitotta meg, hozzá csatlakozott a lépcsőkön felálló mentés, vörös nadrágos lovas testőrség kivont karddal, majd a fehér körköpenyes koronaőrség, és végül a fogadóterem aajtájáig felsorakozott alabárdos testőrség...”¹⁶

Az augusztus 20-i a Szent István-napi körmenetek egyik fontos állomása a királyi vár. A királyi várkápolnánál kezdődő körmenetben a Koronaőrséggel és képviselőházi őrséggel kibővített testőrség a korabeli hivatalos Magyarország díszbe öltözött méltóságai között vonult a Mátyás-templomhoz. Külföldi állami méltóságok fogadásán, követek megbízólevél-átadásán, illetve búcsúkihallgatásán a ceremóniák az újévi szabályok szerint zajlottak.

2.1.120. Ybl Miklós: A tervezett összekötő kolonnád és a királyi testőrlakház keleti homlokzata, 1885.

Az őrség napi szolgálatát az ügyeletes testőrtest hangolta össze. Irodája inkább lakosztály: előtér, dolgozó- és fogadó-, illetve háló- és fürdőszoba. A dolgozószobában biedermeier garnitúra antik íróasztallal. Az északra néző ablakokból szabad kilátás nyílt egészen a Szent György térig és az udvarlakai őrség épületéig, nyugat felé pedig a fedett lovardára és a Tabán felőli utakra.

A palota és a kormányzó „őrzése” a II. világháború éveiben valódi tartalmat is kapott. A szélsőjobboldali veszély növekedése, majd 1944 márciusában Magyarország német megszállása átértékelte a testőrség szerepét is: a biztonsági, őrzési feladatok kerültek előtérbe, s ennek jegyében szervezték meg 1943 áprilisában a *Testőr Lovász Zászlóaljat*, melyet előbb Gödöllőn, majd a Kapisztrán téri Nándor-laktanyában (ma Hadtörténeti Intézet és Múzeum), végül a hűvösvölgyi Bolyai Akadémián szállásoltak el. Az új testőr egységgel – amellyel, hogy erősítették a testület katonai jellegét – és a látványos várbeli felvonulásokkal annak erejét szándékozták demonstrálni.

A testőrség 1944-ben három alkalommal is – bárha epizód jellegű – fontos szerepet kapott. Márciusban, a német megszálláskor Lázár Károly testőrparancsnok¹⁷ karakán kiállása őrizte meg a vár „de jure épségét” az épületeket birtokba venni szándékozó fegyveresektől. Júliusban, a németek támogatta csendőrpuccs ide-

2.1.136. Az őrség épülete, 1912.

jén a Horthy mellett maradt testőrség hiúsította meg a Baky vezette puccsisták terveit. 1944. október közepén a fegyverszüneti proklamáció és a nyilas hatalomátvétel napjaiban pedig valódi szerepüket is eljátszhatták: október 15–16-án a testőrök kisebb csatát vívtak a várat megszállni akaró német és nyilas csapatokkal.¹⁸ A nyilas hatalomátvétel után a testőröket a Szent László-hadosztályba, harctéri szolgálatra osztották be. A várban, Szálasi környezetében „új testőrségként” a 9/II. zászlóalj katonáiból alakult különítmény maradt, Mészáros István alezredes parancsnoklása alatt.

Hic transit gloria mundi...

Testőregyenruhák

A kormányzói testőrség egyenruházata a 20-as évek elején azonos volt a honvédségével. Újdonság a skarlátpiros gallérhajtóka és az úgynevezett testőr vállfődísz (egy barna gyapjú-, illetve a rangoknak megfelelően arany vagy ezüst zsinórból kialakított fonadék) volt. Új elem továbbá a köpeny piros gallérja, amely a tisztek számára bársonyból, a legénységnek posztóból készült. Az öltözet első valódi „testőr” darabja a korszak „bocskais” divatját mintázó kalpag lett 1922-ben. A kalpagot – ez is kordivat – sastoll díszítette, amely egy sasszárnyal és karmos saslábbal kombinált magyar címeres forgóból magasodott elő. A ruházat általános színe – mint a hadseregben – a tábori barna, közönséges nevén keki. A gyalogos (puskás) testőrség fekete cipővel és pantallóval, a lovasok fekete csizmával és lovaglónadrággal hordták ezt a keki egyenruhát várbeli szolgálataik alkalmával. Testőrségük jellegét azonban mindkét nadrágfajtan jelölték, mindkét lábszáron, a külső oldalvarráshoz passzintott piros paszpóllal. A protokolláris feladatokhoz az alabárdos testőrség a régi darabont testőri díszegyenruhát viselte minden változtatás nélkül. Még a régi királyi névjel is megmaradt az övcsaton. A lovas testőrség pedig, ha díszben kellett kiállnia, fehér huszárcsákót, sötétkék atillát és piros huszárnadrágot viselt, mint hajdan a Császári és Királyi Első Huszárezred katonái. Még a zsinór is sárga-fekete volt, ámbár a hivatalos kormányzóság mindenkor hangsúlyozta ennek ideiglenes jellegét.¹⁹

3.6.20. Alabárdos testőrök
a Szent István-napi
körmenetkor,
1941. augusztus 20.

1930-ra alakult ki a királyi vár kormányzói gárdistáinak teljes öltözeti rendje, amely néhány kisebb változtatástól eltekintve fennmaradt Horthy Miklós 1944 őszi hatalomból való eltávolításáig. A testőrök számára udvari díszöltözetet, udvari szolgálati öltözetet, menetöltözetet, nagytársasági öltözetet, kistársasági öltözetet és köznapi öltözetet állapítottak meg. Az 1930-as szabályozás szerint az udvari dísz változatlanul a régi, csupán az övcsat addigi középdiszét, a királyi névjelet cserélték magyar koronára. Udvari díszben a lovas testőrség is ezt a ruhát hordta, de a huszárosabb küllem kedvéért a zeke helyett piros mentével, a cipő helyett sárga csizmával. A lovasok a jellegzetes fém testőrsisakot, a „Zrínyi-sisakot” 1937-ig viselték, ekkor ugyanis – jellegében ugyancsak huszáros – új főveget, arany paszományos vörös posztót, „szárnyas” testőrsüveget kaptak.²⁰

Az udvari etikett előírásai szigorúan megszabták a reprezentáló díszöltözetek viselésének alkalmait. Rendszeres napi szolgálatban egy időben két-két testőr állt alabárdos díszöltözetben a kormányzói lakosztály, illetve a kabinetiroda bejáratánál. Díszöltözetes alabárdosokat állítottak a palotában elszállásolt idegen uralkodók, államfők lakosztálya elé, de gyakorta álltak sorfalat is a palotában. Felállt a díszsorfal a megérkező és távozó külföldi állami méltóságoknak, illetve követek bemutatkozó és búcsúfogadásán, valamint

egyéb, alkalmankénti tisztelgő látogatásokon is a Deák csarnokban. Ilyenkor, mint I. Ferenc József idején, fontos szerepet kapott az elefántcsontfejes, ébenfa vezénylőpálca, amelyet a testőrtiszt vörös zsinóron a jobb csuklóján hordott.

A palotán kívül az ünnepi külsőségek fokozására is gyakorta kivonultatták a díszbe öltözött alabárdosokat. A már jelzett Szent István-napi körmeneteken kívül vitézi, illetve különböző szobor- és létesítmény-avatásokon, s ha a kormányzó is jelen volt, temetéseken, koszorúzásokon vettek részt. A lovas testőrség lóháton, főleg kíséretként, jobbra a palotán kívül reprezentált, huszáros egyenruhában, a hajdani nemesi testőrség emlékeitől övezve. A kis létszámú szakasz udvari díszegyenruhája sokban emlékeztetett Ferenc József-kori elődjének – akkor még „udvari-szolgálati”-nak nevezett – viseletére; a ló- és nyeregyszám például teljesen azonos volt, csakúgy, mint a ruha piros színe, díszítése, továbbá a fegyverzet is. Csak a csúcsos sisakkal, majd 1937-től a csákós süveggel ütöttek el a hajdani elődöktől.

Az 1930-ban létrejött udvari szolgálati öltözet – amely már valóban „szolgálatibb” ruha volt – számított igazi újdonságnak. Ez az öltözék (kalpag, atilla, pantalló) a gyalogos testőrök számára sötétzöld szövetből készült, a lovasoknak sötétkékből, illetve a nadrág pirosból. A zsinórzat ezüstszürke volt, a testőrtisztek számára kettős ezüst láncfonatú. A gyalogosok szűk pantallóját és a lovasok nadrágját zsinórral díszítették. Mind a fűzős cipő, mind a csizma fekete. Zordabb időjárási viszonyok esetén a gyalogosok skarlátpiros galléros sötétzöld, a lovasok sötétbarna – a kor divatjához illően – piros galléros, zsinóros kunköpenyt vettek magukra. A kunköpeny derékban szabott, alul terebélyesedő, lábikráig érő köpenyfajta volt. A lovas testőrök lóháton természetesen panyókára vetett mentét is hordtak. Testőr jellegzetesség volt a gallérra helyezett koronás gombocska. Az udvari szolgálati öltözetet a puskás testőrség viselte ünnepélyes fogadásokon, Banghát idézve: „a palota előcsarnokában, a bejárati ajtótól a lépcsőfeljáratig tartó szakaszon a vörös szőnyeg két szegélyén arccal egymással szemben. Ilyenkor a puskát a jobb kezükben a társzekerénynél fogva tartották.”²¹ A sorfal élén, mint a fogadási díszőrség legelső embere, egy alhadnagyi rangú testőr altiszt állt kivont karddal.

A fekete pantallós, szolgálati díszatillás, ezüstöves nagytársasági öltözetek a testőrtisztek különleges társadalmi rangjának elismertetését szolgálták. A nagytársasági öltözet a civil frakkos megjelenés egyenruhás megfelelője volt. Ezt viselték bálokon, operaházi díszelőadásokon, a testőrség ünnepein (például karácsonykor) vagy a kormányzó kíséretében az emelvényeken, páholyokban. A kistársasági öltözet a szmokingos és szakettes civil öltöny megfelelője volt. Fekete sapka, gyalogos testőröknek sötétzöld, lovasoknak sötétkék társasági zubbony („kisatilla”, vállán fonadékkal, a testőrdíszsel) és fekete pantalló tartozott hozzá. Ez az öltözet már inkább a magánszféra viseleti szokásaihoz igazodott, például első viziteken kistársasági öltözet volt az előírt viselet.

A testőrruhák alapkaraktere a korszakban végig változatlan, noha szinte évente módosították egyes – bárha csak apró-cseprő – részleteit: 1932-ben rendszeresítették például a fehér körgallért,²² egyúttal az udvari szolgálati atillára és a kunköpenyre piros karhajtókát tettek. Lecserélték a galambszürke zsinóros zöld magyarnadrágot, helyébe szürke szegélyes, alul Bocskai-díszes pantallót írtak elő.²³ Szintén ez évi újítás a fonnott deréköv, amely a gyalogos és a lovas testőrök részére egyaránt viselendő volt, utóbbinál ezzel váltották ki a vállszijas tölténytáskát.

Különleges volt a testőrség fegyverzete. Az alabárd lényegében változatlan, azonos az 1904. mintájú darabont testőr alabárdal. Megújultak viszont a szablyák és a kardok: mindegyik zárt markolatú (1939-től), nikkelezett kard lett. Megjegyzendő, hogy az 1930. mintájú testőrkardot a Koronaőrseg és a Parlamenti Őrség is használta. A kardpenge hossza mintegy 60 cm volt, markolatkupakján oroszlanfejjel, a lovas szablya pengésszára 71 cm. A kard hüvelye fém, a szablyáé bőrözött, ezüst pántokkal, veretekkel. Szablyát az alabárdos testőrség viselt udvari díszöltözethez, továbbá a lovas testőrség, kardot a puskás testőrség a szolgálati díszöltözethez.

A korszak díszbandériumai számára 1937-ben kidolgoztak egy véglegesnek szánt öltözködési szabályzatot,²⁴ amely azonban nyomtatott formában nem jelent meg. Ez a szabályzat néhány apróbb praktikus változtatáson, viselési értelmezésen kívül sok újítást nem hozott az addigiakhoz képest, ellenben mintegy meg-

örizve-megújítva szentesítették a még 1904-ben kialakított testőr viseleteket, történelmi üzeneteként egyfajta hatalmi folytonosságnak. Egyben ez volt az utolsó általános szabályozás a testőr viseletek tekintetében.

A Koronaőrség

A magyar korona és a koronázási jelvények 1790-ben kerültek vissza Magyarországra. A „szent klenódi-umok” állandó helyét a budavári királyi palotában jelölték ki. Hivatalosan ekkor állították fel a korona őrzését ellátó kis létszámú fegyveres csapatot is, amely egy századosi rangú tiszt vezénylete alatt az alhadnaggal, alebésszel, őrmesterrel, hadírnokkal, a 3 tizedessel és 3 hangással, illetve a 60 közlegénnyel összesen 71 főből állt. A csapatot nagyjából fele-fele arányban német és magyar katonákból válogatták össze a főparancsnokságot őrző gránátos századból, illetve a magyar gyalogezredek gránátos századainak rokkant katonáiból.

A korona és a koronázási jelvények intézményes őrzése ekkor már több évszázados múltra tekintett vissza. Az őrzés törvényi szabályozásával először Hunyadi Mátyás uralkodása alatt foglalkoztak az 1464. évi II. törvényben, amit utóbb más törvények (1492:III. tc., 1498:XXV. tc.) is megerősítettek, pontosítottak. Az 1500-ban megalkotott XXIII. törvény szolt arról, hogy koronaőri minőségben mindenkor két világi főúr vigyázzon az ereklyékre. Titulusukkal állami méltóságnak számítottak, rangban közvetlenül az ország zászlósurai után következtek. Személyüket a király terjesztette az országgyűlés elé, ahol elfogadás után, a két ház együttes ülésén a megválasztott koronaőrök esküt tettek. Nevüket, kinevezésüket törvénybe iktatták, amely egyben arra is kötelezte őket, hogy egyikőjüknek mindenkor a korona közelében kell laknia. Ez a gyakorlat – egy kisebb kitérével – lényegében 1945-ig érvényben maradt. A „kitérő” 1919-ben volt, amikor a XXXI. néptörvénnyel hatályon kívül helyezve a korona őrzésének korábbi módját, a feladatot a miniszterelnökre és a belügyminiszterre ruházták át.²⁵

E két koronaőr állami méltóságot viselt, személyük nem tévesztendő össze a korona tényleges őrzésére, biztonságára rendelt fegyveres csapatok koronaőreivel, akik mindenekelőtt katonák voltak, közemberek, s szolgálatuk fejében állami fizetséget kaptak. Szervezett csapataikkal a XVII. század elejétől találkozunk; első megjelenésük a korona Bécsből Pozsonyba szállításával kapcsolatos.

1608-tól a magyar koronát a törvények értelmében Pozsonyban őrizték – kisebb megszakításokkal – 1784-ig, amikor II. József elrendelte Bécsbe vitelét. Pozsonyban a közvetlen fegyveres őrzést a királyi vár „rendes őrkatonasága” mellett egy 60 fős külön „házi őrségre” bízták. Ezt a fegyveres csapatot tekinthetjük a korona őrzésére rendelt első fizetett önálló testületnek. Létszámukat 1622-ben 100-ra emelték, ellátásukról azonban alig gondoskodtak, hiszen a magyar kancellária által folyósított évi csekély 8000 forintnyi összeg természetesen nem volt elegendő. Az öröknek, hogy megélhetésüket biztosíthassák, különböző iparos tevékenységgel is foglalkozniuk kellett.

A korona őrzésének szabályait Mária Terézia királynő megbízásából Pálffy Miklós országbíró újította meg 1751-ben, majd 1768-ban. Pálffy újjászervezte a koronát őrző csapatot is: 1751-ben a pesti Invalídisok házából egy-egy 42 fős német és magyar legénységű századot küldtek Pozsonyba, amely ott *Királyi Magyar Koronaőrseg*ként, mint katonai testület, átvette a szolgálatot. 1762-ben létszámukat 80-80, 1766-ban 120-120 főre emelték, 1782-ben pedig 109-109-re csökkentették. Felsőbb hatalmi szervük a „Udvari Rokkant Bizottság” közbeiktatásával az udvari haditanács volt, közvetlen parancsnokuk pedig a pozsonyi palota várnagya. Amikor 1784-ben a koronát Bécsbe szállították, a pozsonyi koronaőrseget, mint feleslegessé vált testületet, feloszlatták.

Az őrcsapat hat év múlva, a korona hazahozatala után újra lábra állt. II. József 1790. január 28-án, halálos ágyán visszavonta rendelkezéseit, s utasítást adott a korona Budára szállítására. A díszes menet február 18-án indult Bécsből, majd Köpcsényben, Győrött és Esztergomban megpihenve a negyedik napon, február 21-én délután négykor megérkezett Budára. A korona ládáját hat kirendelt nemes vitte a „palota nagy szalájába s helyeztették egy három grádics magasságú, veres bársonnyal bevont helyre”. A ládát Zichy Károly

országbíró nyitotta fel, „s a korona kivételén a palota folyosójáról megmutattatott az öszvesereglett sokaságnak” – olvashatjuk a szemtanú, Keresztesi József református pap naplójában. A szokások szerint a koronát három napra közszemlére állították a mai Mátyás-templomban, majd „die 24 februárii a klenódiu-mok elzárattak”.²⁶

Az egész esztendő nagy nemzeti nekibuzdulásban telt el. A korona őrzetére felvonultak Budára a vármegyék bandériumai, s a királyi vár néhány hónapra a magyar rendi-nemesi pompa addig soha nem látott demonstrációjának helyszíne lett. A vármegyék kuruc hagyományokra emlékeztető 60–80 fős bandériumai kéthetes váltásban követték egymást a korona körüli strázsálásban, 1790. november 15-ig, II. Lipót pozsonyi koronázási ceremóniájáig, amikor is átvonultak Pozsonyba.

A bandériumok budai jelenléte szinte függetlenségi demonstráció lett, s már-már politikai félelmeket gerjesztett, noha a nemzeti lelkesedés – főként annak költséges volta miatt – az év végére magától is kezdett alábbhagyni. Tény, hogy a vármegyék nemességének java része a drága holmik, ruhák, ékszerek, fegyverek és lószerszámzat beszerzésében jócskán eladósodott. A bécsi kereskedők viszont jól jártak, mivel tekintélyes summát adtak kölcsön magas kamatra a kiöltözködő magyaroknak, ahogy a kortárs Decsy Sámuel a korona történetéről szóló munkájában írja: „pompás öltözetekért egynehány milliót nyertenek rajtunk”. „Még szerencse, nem kellett az év végénél tovább szolgálni – írja ugyanott Decsy –, [mert miatta] sok Vármegyéknek és virágzó familiáknak kolduló botra s tarisznyára kellett volna szorulni”.²⁷

Szerzőnk e „Vármegyei Korona Őrző Nemes Seregek” külleméről is rendkívül érzékletesen tudósít. Ruhák, lószerszámzat, fegyverek és zászlók elevenednek meg írásban és képben a kötetben, s megjelenik előttünk a XVIII. század végének magyar nemzeti díszviselete,²⁸ a nemesi, nemzeti és katonai – egykori szóhasználatlal élve: – „formaruha”, amely a korszak huszártiszti egyenruhájával (tollas-forgós kucsma vagy kalpag, mente, dolmány, sőt „kamizol”, huszárnadrág, zsinóröv, tarsoly, pantallér) mutat hasonlóságot, s nemcsak a testen viselt ruhadarabok, hanem a kiegészítők, felszerelési tárgyak, lószerszámzat, fegyverzet tekintetében is. Jellegében méltó párja volt a Magyar Nemesi Testőrség kortárs viseletének.

1790-ben tehát a frissiben megszervezett hivatásos csapat vette át a korona őrzésének feladatát. Ettől kezdve a koronaőrök budavári jelenléte, rövidebb-hosszabb megszakításokkal, 1944 őszéig folyamatos volt. A „megszakítások” V. Ferdinánd 1830-as pozsonyi megkoronázásával, illetve a koronaékszerek négyszeri menekítésével függenek össze. Az első két menekítés a napóleoni háborúk alatt történt, merthogy a franciák közel kerültek az őrzőhelyhez. Először 1805. december 1-jén menekítették a koronaékszereket Munkácsra Splényi József koronaőr vezérlete alatt, ahonnan csak 4 hónap múlva került vissza. Másodszor 1809. június 15-én, ismét csak a franciáktól féltvén, hagyta el a korona Budát, ekkor mintegy 5 hónapra. Ez idő alatt Almásy Pál koronaőr jobbra saját gyöngyösi házában őrizte, s november 8-án vitte vissza Budára. Az újabb – harmadik – menekítésre 1848-ban Kossuth Lajos adott utasítást. A koronát 1848 decemberében Bónis Sámuel képviselő, igazságügy-minisztériumi osztályvezető vitte Debrecenbe. Bónis Ürményi József koronaőrtől vette át ezt a feladatot. „...[Ürményi] átadta a kulcsokat, amelyek egy sárga selyem zacskóba voltak betéve. Tizenkét gránátos már ki volt rendelve, kiknek esküjét férjem fogadta, miszerint az utolsó csepp vé- rükig védik a koronát” – írja Bónisné visszaemlékezéseiben.²⁹ A tavaszi hadjárat után még visszahozták ugyan a koronát a fővárosba, ám szinte csak azért, hogy újra elszállítsák. Ezt az újabb – negyedik – menekítést Szemere Bertalan szervezte, aki előbb Szegedre, majd Aradra, Nagyváradra, Lugosra vitte, s végül Orsován negyedmagával elásta. A korona kálváriája 1853-ban ért véget. Az ereklyét hajón szállították Budára, felvitték a várba, ahol a Szent István-kápolnában, az oltár előtt felállított asztalra helyezték. „Ezek után a szokásos szertartással elénekelték a Te Deumot, a Szent György téren felállított gyalog zászlóalj dísztüzet adott” – tudósít az akkori történések talán legfontosabb szereplője és krónikása, Wargha István.³⁰ A korona és a koronázási jelvények, mint a koronázásokon is szokásban volt, „három napra közszemlére tétettek” a Szent István-kápolnában. Az ereklyék mellett két cs. kir. tiszt és két altiszt állt őrséget kivont karddal. Aztán Bécsbe vitték a koronát megmutatni I. Ferenc Józsefnek, majd ismét visszahozták Budára.

Miközben hangosan zajlott a politikai élet, majdnem kilenc évtized „fizikai csend” vette körül a koronát. Budavári „kamrájából” két koronázásra (I. Ferenc Józsefére 1867-ben, IV. Károlyéra 1916-ban), 1880-ban

akadémiai kívánságra tudományos vizsgálatra, 1896-ban a millennium, rá két évre pedig III. Béla és felesége Mátyás-templomi újratemetése alkalmával „köszemlére tétel céljából” vették elő. 1900-ban tették át véglegesnek szánt helyére, a palota átépítésének során kifejezetten a korona tárolására létrehozott „Páncélterembe”. Az őrzésről és annak szinte minden részletére kiterjedő, „örök időkre” szánt szabályozásáról az 1928. évi XXV. törvényben³¹ rendelkezett a magyar parlament. A „véglegesség” és az „örök idő” 1944-ig tartott: a koronát ekkor a nyilas kormány utasítására Nyugat-Magyarországra, majd onnan Ausztriába vitték.

A korona egyenruhás őrzői mindenkor osztoztak annak sorsában. Magyar gránátos egyenruhában (medvebőr süvegben, fehér frakkban, magyarnadrágban) vigyázták a budai várban, kísérték az ünnepeken, díszsorfalat álltak tiszteletére és adott esetben menekítették is. Az 1790-ben felállított testület, 1850-es évekbeli kényszerű szüneteltetésén kívül, 1944-ig tevékenykedett. Ahogy a korona 1853-ban visszakerült a várba, újra működni kezdett a Koronaőrseg; változatlanul gránátos medvebőr süvegben, de már az újdonsült fehér atillában – nem a korszak uralkodó gyalogsági kabátjában (waffenrock) – és a megszokott világoskék magyarnadrágban parádézva.³²

A Koronaőrseget a kiegyezés után, 1872-ben létrehozott Magyar Királyi Honvédség állományába helyezték át, ahol a testület a honvéd gyalogság egyik „kikülönített alosztálya” lett. Létszáma: 2 tiszt és 45 „köz”-

3.5.16. Kós Károly terve: A Palota út a királyi pár diszfogatával.

koronaőr, köztük 2 dobos.³³ Az altisztek rangja őrmester, a közembereké pedig szakaszvezető. Az egyenruhás koronaőri állást – négyéves szolgálati időtartamra – pályázat útján lehetett elnyerni. Előfeltétel volt a letöltött kétéves katonai szolgálat, a tetszetős külső (legalább 178 cm testmagassággal) és a nőtlen családi állapot. Fizetségük a megállapított rendes járandóságon felül napi 10 krajcár pótlék, illetve 20 forint évi jutalom volt. A korona őrzését minden időben egy altiszt és 3 gyalogos őr látta el. Ünnepeles alkalmakon az őrök díszruhájukban sorfalat álltak vagy kísérfőosztágot alkottak. Miközben létszámukat – főként gazdasági okok miatt – gyakran változtatták, szerepük, feladataik 1945-ig mit sem változtak.³⁴ Válságos hónapokat élt át a koronaőr-csapat 1918–19-ben, néhány hónapra önállósága is megszűnt, beolvadt a hadügyminisztérium fennhatósága alatt működő *Nemzeti Testőrszázadba*, s ennek egyik alegységévé vált a várban, a Koronaszoba mellett lévő szolgálati helyiségben helyezték el. A testületet 1919. január 22-én aztán hivatalosan is feloszlatták, a koronaőrök egy részét pedig Károlyi Mihály svábhegyi villájának őrzésére rendelték ki.³⁵ A forradalmak után a csapat a korábbi létszámmal és rendben folytatta tevékenységét.

A Koronaőrség első reprezentatív ruházata a 1870-es évek elejéről való, s a gárdáknál kialakult rend szerint viselték a dísz-, szolgálati és laktanyai öltözetet. A legreprezentatívabb, az úgynevezett „koronadisz”, teljes egészében piros volt, amelyhez acélbádoggból készült, sima felületű, csúcsos sisak, fehér rojtozattal szegélyezett barna bakancs (tisztéknek barna csizma) és fehér öv tartozott. Az atillát hét pár fehér (a tisztékét ezüst) mellzsinór, a sisakot bronz címer, illetve teljes díszben a csúcspa tűzhető sastoll ékesítette. Az öltözet speciális kiegészítője a mell közepéig érő rojtos fekete nyakkendő volt. Téli időben a díszruhát kékszürke köpeny takarta el.³⁶

A köpeny a felelős magyar szervek ízlésének nem felelt meg. 1876-ban le is cserélték piros mentére. A mentét elől 5 pár fémszat zárta, s hogy teljes legyen az összhang, az atilla mellzsinórzatát is ugyanilyen fémszatokra cserélték. Lecserélték a magyarnadrágot és a bakancsot is, helyükbe piros huszárnadrágot és sárga csizmát rendszeresítettek. Ez a díszruha 32 évet élt meg, míg 1908-ban radikálisan megváltoztatták.³⁷ A sisak helyett sötétzöld csákós süveget kaptak a koronaőrök, piros atillájukat ugyancsak sötétzöldre változtatták, egyúttal szabását is módosították: a felkarra kettős ruhaujj került, az elülső részre pedig háromszor hármias csoportban ezüst paszományok. Paszomány fedte a hátvarrásokat és ezüst zsinór a szegélyeket. Zsinór helyett lefelé hegyesedő paszomány díszítette a skarlátpiros nadrágot is, amelyet az okkersárga csizmába húztak bele. Az díszöltözet ünnepélyességét a piros galléros, hófehér körköpeny is emelte.

A koronaőrök feltűnően díszes fegyvere volt a vibárd. Hossza 233 cm, a penge előlapján a korona és az uralkodói IFJ névjel, alatta a magyar középcímer és a testület alapításának évszáma (1871) volt bevésve, hátoldalán pedig korona és a névjel, alá sugaraktól övezve, háromszögben Isten szeme és a címer. 1908-ban az öltözetrel együtt a vibárd díszítése is változott. Az előlapra, a középcímer helyére a Madonna alakja, a hátlapra pedig az országcímer alá az 1871-es évszám került.³⁸

A két világháború között a Koronaőrség az 1909-ben kapott egyenruháját hordta lényegében változatlan formában, csak néhány apróság, a viseleten megjelenő hatalmi szimbólumok módosultak az új államformának megfelelően. A szolgálati öltözet kucsmájának vitézkötésén például az egykori uralkodói jelkép, az IFJ monogram helyére a magyar címer került. Lecseréltek néhány ruhadarabot is: új köpenyt rendszeresítettek, amely a testörköpeny mintájára készült, de sötétzöld színben. A viselet alapkaraktere azonban nem változott.³⁹ Amikor a korona és őrzői 1944-ben nyugatra távoztak, poggyászában ki-ki magával vitte az 1909-es díszruhát.⁴⁰ Felvenni azonban már nem volt hol és nem volt miért.

JEGYZETEK

1. A-2. ee. Szervi határozványok Ófelsége a császár és király testőrségei számára. Budapest, 1905, 5.
2. Néhány kitűnő (a testőrök kapcsán főleg irodalomtörténeti, ám tárgyunk szempontjából kevésbé hasznosítható) tanulmány és részmonográfia ellenére részletes történetükkel adós a hazai történetírás. Jelentős mennyiségű forrásanyagot használt fel Hellebronth Kálmán 1939-ben megjelent adatgazdag könyvéhez, amely aktuálpolitikai felhangjai ellenére mindmáig kézikönyvnek számít a téma kutatói számára: HELLEBRONTH, 1939.
3. Az esztereki politikai felhangja is támadt Magyarországon: arról folyt a vita, lehet-e a fennálló magyar jog sérelme nélkül magyar nemeseket külföldi bíróságon elítélni? Voltak, akik az akasztást kifogásolták, mondván: katonákról lévén szó, golyó általi halál járt volna. Mindenesetre határozat született, hogy többé Ordódy és Csemez nevű testőrt a gárdába nem lehet felvenni. A történetekről a korabeli magyar és osztrák sajtó részletesen beszámolt. A nádori gárdáról és a gyilkosságáról ennek alapján ír: BALLAGI, 1872, 323–327.
4. HELLEBRONTH, 1939, 24–27., illetve 461–464.
5. Regulamentum pro Regio Hungarica Nobili Turma Praetoriana. Viennae, 1795. – A XVIII. század vége testőrviseletének érzéletes leírását adja: DECSY, 1792, 498–500.
6. BARCY, 1991, 185–186.
7. Adjust, 1904.
8. Szabályzat, 1909, 11.
9. Szabályzat, 1909, 63–64.
10. A termék, „szobák” elnevezéseire a korabeli testőr utasítás (Szabályzat, 1909, 1. melléklet) terminológiáját vettük át, minden változtatás nélkül. Alaprajz: Szabályzat, 1909, 11. melléklet.
11. Szabályzat, 1909, 66.
12. Szabályzat, Öltözési szabályzat a M. Kir. Darabontestőrség számára. Budapest, 1908.
13. Nemes Mihály elképzeléseinek több vázlata is megtalálható a Hadtörténeti Múzeum Képzőművészeti Gyűjteményében, lt. sz.: 171/83.
14. A két világháború közötti testőrség történetének személyes élményekből is táplálkozó, ennél fogva – különösen az egyes szereplők megítélésében – helyenként túlságosan szubjektív szemléletű feldolgozását adja: BANGHA, 1990. A szervezetről, a napi rutinról, tevékenységükről és különleges szolgálataikról a továbbiakban e könyv alapján adunk rövid összefoglalást.
15. Szabályzat, 1928.
16. BANGHA, 1990, 196, 198.
17. A testőrségnek a mintegy negyedszázad alatt három parancsnoka volt: Görgey György ezredes (1920–1927), Igmándy Hegyessy Géza tábornok (1927–1936) és Lázár Károly altábornagy (1936–1944).
18. Számítva a fegyveres harcra, a vár védelmére az előkészületeket már korábban megszervezték. Eszerint a legbelső védelmi góc a vár és a Várkert területe, ahol a lövészászlóalj puskás százada és a gyalogos testőrség helyezkedett el. A második védelmi vonal külső öve a főhercegi palota, a Honvédelmi Minisztérium épülete és a Színház utca Dísz téri torkolata. Ennek védői a testőr lövészászlóalj katonái voltak. A lovas testőrség – felnyergelt lovakkal az istállóban – a védelem tartalékát képviselte. A Várhegy északi részét, a Bécsi kapu és a Kapisztrán tér, illetve Bátyasétány vonalat a budapesti Őrszászlóalj katonái védték. A felvezető utakat elaknásították. A csatában többen megsebesültek, s tucatnyi német katona esett el.
19. 2. sz. Pótlék az A-26. 3. Szabályzat, 1920.
20. HK, 1930, 21. sz., 1776/eln. 14/1930. sz. körrendelet: A testőrségek, a koronaőrség és képviselőházi őrség ruházatának módosítása, illetve megállapítása.
21. BANGHA, 1990, 244.
22. HK, 1932, 9. sz., 1686/eln. 14/1932.
23. HK, 1932, 12. sz., 2792/eln. 14/1932.
24. Hadtörténelmi Könyvtár Tervezet: Öltözési és felszerelési szabályzat a m. kir. testőrség számára. Budapest, 1937.
25. A korona őrzéséről részletes feldolgozás mindeddig nem készült. A gazdag „korona-irodalom” érintőlegesen foglalkozik az őrzés történetével: KATONA, 1979.; BENDA-FÜGEDI, 1979.; BARTONIEK, 1987. – A korona őrzésének rövid összefoglalása, benne az 1918–19 forradalom alatt történtekkel: AMBRÓZY, é. n.
26. KATONA, 1979, 270.
27. DECSY, 1792, 392.
28. Terjedelmi kötöttségek miatt nincs helyünk, lehetőségünk bemutatni valamennyi bandérium viseletét. Megjegyezzük továbbá, hogy ennek a rendkívül gazdag anyagnak következetes feldolgozása a magyar viselettörténet régi adóssága. Decsy színezett metszetekkel is illusztrált fentebb hivatkozott munkája precíz leírását adja az egyes bandériumok viseletének: DECSY, 1792, 296–392. – 27 színezett metszettel album jellegű kiadvány jelent meg ugyanezen vármegyei bandériumokról úgy, ahogy azok az 1790-es országgyűlésre és II. Lipót koronázására Pozsonyba felvonultak: STROHMAYER, 1791. A két kiadvány ábrái valószínűleg más-más kéz készítette, a viseletábrázolás, az uniformisok részletei azonban lényegében azonosak. A két kiadvány kiindulópont lehet a korszak magyar nemesi díszviseletének remélt viselettörténeti feldolgozásához.

29. KATONA, 1979, 276.
30. KATONA, 1979, 322.
31. A törvény szövege: KATONA, 1979, 394–398. A 8. § szerint: A Szent Koronát a hozzátartozandó drágaságokkal együtt az ország székesfővárosában a királyi várpalotának ez idő szerint is erre a célra rendelt pánccélkamrájában a m. kir. koronaórség állandó őrállása mellett kell tartani, és szorgos és hőséges gondviseléssel őrizni.
32. VU, 1866., 5. szám., 52–53.
33. Szabályzat a m. kir. Koronaórség a honvédség tetteles állományából leendő alakítását, fenntartását és kiegészítését illetőleg: *Rendeletek Tára*, X. füzet, III. Szabályzat, 563–572.
34. Szolgálati utasítás a Magyar Királyi Koronaórség számára. Budapest, 1896.
35. AMBRÓZY, é. n., 7–9.
36. *Rendeletek Tára*, X. füzet, III. Szabályzat, 571–572.
37. *Rendeleti Közlöny*, 1909, 2054/eln. 1909. sz. körrendelet és mellékletek.
38. Öltözeti és felszerelési szabályzat a magyar királyi honvédség számára. Budapest, 1876, 1892.
39. HK, 1930, 21. sz., 1776/eln. 14/1930. sz. körrendelet. A testőrségek, a koronaórség és képviselőházi őrség ruházatának módosítása, illetve megállapítása.
40. Egy ilyen, nyugatra vitt „koronadisz” atilla került adományként a Kanadában létesített Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeumába. Ma a Hadtörténeti Múzeum viseleti gyűjteményében található. In: SÁGVÁRI, 2000, 17.

GYÖRGY SÁGVÁRI

GUARDS, MOUNTED ESCORTS IN BUDA CASTLE

Summary

Monarchs, royal families, government officials, and insignia of royalty have been escorted by flamboyant, armed guards since the late Middle Ages in Europe. Various called *gens d'armen*, *men at arms*, *Trabanten* or *darabont*, these guards were institutionalised by the 17th–18th centuries. Their tasks included protection on the one hand, and trooping at spectacular court (state) occasions on the other.

Several extravagant bodies of guards have made their way into the history of the Royal Palace at Buda during the past three centuries. The most famous of them ever was the *Hungarian National Guards* (later called *Hungarian King's Guards*), founded in 1760. They were based in Vienna, but came to Buda for the coronation ceremony, and joined the king and during their visits. In 1904 the *Hungarian Infantry Guards* were set up specially for protecting the royal palace, and for parading at the king's or palatine's festive occasions. In 1918, when Austro–Hungarian Monarchy broke up, the Guards were disbanded. The Governor Miklós Horthy set up, as the legal predecessor of the two disbanded bodies, the *Hungarian King's Guards*. Officially protecting the palace, but actually serving as the governor's body guards, the new establishment functioned until the Arrow-cross (Hungarian Nazi Party) putsch in October 1944.

Founded in 1791, the *Royal Hungarian Crown Cruards* also paraded in shows at the Royal Palace. Their duty was the protection of the Hungarian crown—kept in the palace since 1790, and in this capacity they were the first permanent guard of the royal castle. The guardsmen lived in the palace, and only left the building at times when the crown had to be hurried off to safety. Like the *Hungarian King's Guards*, they left the capital together with the crown in autumn 1944.

This article discusses the outfit, and the history and significance of the above four guards in the history of Buda castle and the royal court.

A BUDAI KIRÁLYI PALOTA MÁTYÁS ÉS A JAGELLÓK IDEJÉN

1464 nyara és 1466 májusa közé datálható az a levél, amelyet a nagy firenzei építész, Michelozzo di Bartolomeo (1396–1472) írt Mátyás magyar királyhoz az Égei-tengeri Chios (Hiosz) szigetéről. A levélben a szokásos formulák szerint hosszan magasztalja a királyt, majd felajánlja szolgálatait. Mellesleg leír egy hidraulikus pumpát is, amelyet a király arany- és ezüsbányáiban hasznosíthat.¹ A magyar reneszánsz kutatás által mindeddig nem hasznosított tény, illetve levél a firenzei Palazzo Medici mestere és Mátyás eddig nem sejtett közvetlen kapcsolatára vet fényt.

Michelozzo 1461-ig a firenzei Palazzo Vecchio átépítésének vezető építésze volt, Giorgio Vasari 1568-ban megjelent *Le Vite de' più eccellenti pittori, scultori ed architettori* című művében hosszan megemlékezik a firenzei Signoria-palota átalakításáról a Michelozzo-biográfiában.² 1461-ben a mester – névlegesen a Magyar Királysághoz tartozó, ténylegesen azonban független köztársaság – Ragusa (Dubrovnik) meghívására a városállamba költözött, ahol a török terjeszkedéstől félfő város erősítéseinek korszerűsítésén dolgozott. 1464 nyarától pedig három évig ugyanilyen célból a Genova fennhatósága alatt álló, kis-ázsiai partok mentén fekvő Chios (Hiosz) szigetén élt.³ Michelozzo dalmáciai útja és a magyar királlyal való kapcsolatteremtése talán a ragusai püspököknek, a Mátyással is ismeretségbe került Timoteo Maffeinek köszönhető, aki a fiesolei Badia apátjaként nyilván már korábban, Firenzéből ismerte a kolostor átépítésének mesterét.⁴

1466-ban a délvidéki várak erősítésének problémájával elfoglalt Mátyás⁵ két külföldi városból kért és kapott építőmestereket: Ragusából és Milánóból. A ragusai tanácshoz Mátyás nevében Laki Thuz János horvát-szlavón bán, királyi főajtónálló írt levelet, a városállam tanácsa január 19-én először Paschoe Michielievichet, október 31-én pedig több más mestert bocsátott a magyar király rendelkezésére.⁶ Michelozzo idézett levele valószínűleg kicsit előbb született. Mátyásnak alighanem nagy szüksége lett volna a nagy itáliai építész tudására, ám a mester nem utazott Magyarországra: 1471-ben már biztosan újra Firenzében volt, s a következő évben bekövetkezett haláláig már csak a Palazzo Vecchio folytatódó újjáépítésével foglalkozott.⁷

A Palazzo Vecchio azért fontos a budai királyi palota reneszánsz átalakítása szempontjából, mert a Mátyás-kori átépítés első szakaszában (az 1470-es évek végén és az 1480-as évek legelején) valószínűleg a legfontosabb példa volt. A mintakép nyilvánvalóan nem lehetett egy vadonatúj reneszánsz épület (mint például a firenzei Palazzo Medici), ugyanakkor a középkori Palazzo Vecchio átépítése hasonló problémákat állított mesterei elé, mint a budai rezidencia gótikus épületegyüttesének reneszánsz átalakítása. Ez a példaadás még akkor is felvehető, ha a firenzei épület a városi adminisztráció székháza volt, szemben a budai palota vegyes állami és magán funkcióival.

A Palazzo Vecchio I. emeleti termének, a *Sala dei Dugentónak* (*Sala del Consiglio*) a kialakítására 1470–75 között került sor, feltehetően Michelozzo irányításával. A két II. emeleti terem, a *Sala dell'Udienza* és a *Sala dei Gigli* munkálatainak megkezdésére csak 1472. június 12-i ülésén hozott határozatot a Signoria. Az irányítást az 1472. október 7-én elhunyt Michelozzótól a nagy műhelyt fenntartó Maiano fivérek: Giuliano és öccse, Benedetto vették át.⁸ A termék meghatározó eleme a díszes kazettás famennyezet és alatta az oldalfalakat lezáró záróparkány volt, a falakat márvány ajtókeretek díszítették, intarziás ajtószárnyakkal. Mátyás és Lorenzo Medici (il Magnifico) jó viszonyából következően nemcsak politikai, de művészeti kapcsolatok is létrejöttek Firenze és Magyarország között. A firenzei tradíció szerint – melyet Vasari is megőrzött –